

4. Новий тлумачний словник. У трьох томах / Укладачі: Василь Яременко, Оксана Сліпушко. — К.: Аконт, 2005.
5. Общая методика обучения иностранным языкам в средней школе / под ред. А.А. Миролюбова, И.В. Рахманова, В.С. Цетлин. — М.: Просвещение, 1967. — 504 с.
6. Педагогічний словник. / за ред. М. Д. Ярмаченка. — К.: Педагогічна думка, 2001. — 516 с.
7. Плахотник В.М. Мова як основний засіб навчання / В.М. Плахотник // Українська мова і література в школі. — 2008. — № 7-8. — С. 50-52.
8. Плахотник В.М. Прогнозування ефективності системи підручників з іноземних мов / В.М. Плахотник // Проблеми сучасного підручника. Зб. наук. праць — Вип. 9. — К.: Пед. думка. 2009. — С. 466-469.
9. Плахотник В.М. Система як базисна категорія методики навчання іноземних мов / В.М. Плахотник // Іноземні мови. — 2010. — № 4. — С. 3-6.
10. Плахотник В.М. Інтеграція методичної системи в загальну теорію систем / В.М. Плахотник // Українська мова і література в школі. — 2010. — № 8. — С. 66-69.
11. Плахотник В.М. Системний підхід і методична система // Біологія і хімія в школі. — 2011. — № 1.
12. Плахотник В.М. Організація і структура лінгводидактичної системи / В.М. Плахотник // Українська мова і література в школі. — 2011. — № 8. — С. 37-40.
13. Плахотник В.М. Параметри лінгводидактичної системи / В.М. Плахотник // Українська мова і література в школі. — 2012. — № 2. — С. 58-60.
14. Плахотник В.М. Організація і структура методичної системи / В.М. Плахотник, Л.П. Величко // Біологія і хімія в сучасній школі. — 2012. — № 2. — С. 39-40.
15. Плахотник В.М. Система навчання в контексті загальної теорії систем / В.М. Плахотник // Педагогічна і психологічна наука в Україні. Збірник наукових праць: в 5 т. Т. 3. Загальна середня освіта. — К.: Пед. думка, 2012. — С. 20-35.
16. Плахотник В. М. Лінгводидактична система і підручник / В.М. Плахотник // Українська мова і література в школі. — 2012. — № 8. — С. 55-58.
17. Філософський словник / за ред. В.І. Шинкарука. — 2-е вид., доп. — К.: Голов. ред. УРЕ, 1986. — 800 с.
18. Философия. Энциклопедический словарь / под ред. А.А. Ивина. — М.: Гардарики, 2004. — 1072 с.

УНІВЕРСАЛЬНІ СПОСОБИ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ У РЕАЛІЗАЦІЇ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ

Світлана ТРУБАЧЕВА,
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник лабораторії дидактики;
Раїса ОСАДЧУК,
науковий співробітник лабораторії дидактики,
Інститут педагогіки НАПН України

УДК 373.5.091.313

Стаття присвячена проблемі реалізації компетентнісного підходу в освіті через універсалізацію навчальних дій, якими мають оволодіти учні для соціального становлення й професійно-орієнтованої підготовки. Одним із підходів до розв'язання цієї проблеми є створення інваріантної основи освітнього й виховного процесу у вигляді системи універсальних способів навчальних дій, які, з одного боку, будуть відігравати фундаменталізуючу роль у процесі формування змісту освіти, а з іншого, — узагальнювати та систематизувати вимоги до інтегрованого результату сучасної освіти — ключових компетентностей учнів. До основних універсальних блоків віднесено такі: загальнокультурний, особистісний, загальнонавчальний, технологічний, комунікативний. Характерними особливостями універсальних навчальних дій є по-перше, їх надпредметний і метапредметний характер; по-друге, спрямованість на забезпечення цілісності загальнокультурного, особистісного й пізнавального розвитку і саморозвитку особис-

тості; по-третє, є основою організації й регуляції навчальної діяльності учня та основою для формування ключових компетентностей учнів.

Ключові слова: компетентнісний підхід, універсальні навчальні дії, способи навчальної діяльності.

Однією з основних функцій освіти є підготовка дитини до життєдіяльності в суспільстві. Добре відомо, що освіта — механізм не просто трансляції знань, а й включення людини в певну культурну (зазвичай письмову) традицію, що дає початок будь-якій національній культурі. Наша школа з її схильністю до світоглядних і гуманітарних аспектів освіти — інститут передусім культури, що розв'язує завдання підготовки людини не тільки до професійного, а й до соціального життя [1]. Це сприяє набуттю нею навичок і знань такого життя, дає змогу бути не тільки фахівцем, а й громадянином суспільства.

Сьогодні освіта розглядається як особливий вид діяльності, тому що саме діяльність є основою, через яку людина пізнає оточуючий світ, освоює його й розвиває себе в цьому світі. Саме тому завданням освіти є створення умов для здобуття учнями знань, набуття вмінь

і досвіду такої діяльності в узагальненій формі. Оскільки зміни видів діяльності наразі є нормою, то відповідні навички мають носити універсальний характер. Задля цього слід віддавати перевагу узагальненню знань, що і є одним зі способів їх універсалізації. Значну роль у цьому процесі відіграє компетентнісний підхід в навчанні. Компетентності розглядаються як наскрізні, надпредметні й метапредметні утворення, які інтегрують як традиційні знання, так і різного роду узагальнені інтелектуальні, комунікативні, креативні, методологічні, світоглядні й інші вміння.

Згідно з Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти, компетентність розглядається як набута в процесі навчання інтегрована здатність учня, що складається зі знань, умінь, досвіду, цінностей і ставлення, що можуть цілісно реалізовуватися на практиці. Ключова компетентність — спеціально структурований комплекс характеристик (якостей) особистості, що дає можливість їй ефективно діяти у різних сферах життєдіяльності й належить до загальногалузевого змісту освітніх стандартів.

Проблема відбору ключових компетентностей є центральною для оновлення змісту освіти. Оволодіння такими компетентностями дає можливість учням розв'язувати проблеми в повсякденному, професійному й соціальному житті. Ці компетентності мають бути багатомірними, багатофункціональними, надпредметними й міждисциплінарними.

До ключових компетентностей за (А.В. Хуторським) відносяться такі:

- ціннісно-мотиваційна (світогляд, ціннісні орієнтири учня, механізми самовизначення в різних ситуаціях);

- загальнокультурна (пізнання й досвід діяльності в галузі національної й загальнолюдської культури; духовно-моральні основи життя людини й людства, окремих народів; культурологічні основи сімейних, соціальних, суспільних явищ і традицій; роль науки й релігії в житті людини; компетенції в побутовій і культурно-дозвільній сфері);

- навчально-пізнавальна (елементи логічної, методологічної, загальнонавчальної діяльності; цілепокладання, планування, аналіз, рефлексія, самооцінка; прийоми розв'язання навчально-пізнавальних проблем; функціональна грамотність);

- інформаційна (пошук, аналіз і добір необхідної інформації, її перетворення, збереження й передача; володіння сучасними інформаційними технологіями);

- комунікативна (знання мов, способів взаємодії з навколишніми людьми; навички роботи в групі, колективі, володіння різними соціальними ролями);

- соціально-трудова (виконання ролі громадянина, спостерігача, виборця, представника, споживача, покупця, клієнта, виробника, члена родини);

- компетентність особистісного самовдосконалення (способи фізичного, духовного й інтелектуального саморозвитку; саморегуляція поведінки; турбота про власне здоров'я; внутрішня екологічна культура) [2].

Ключові компетентності вимагають значного інтелектуального розвитку учня (абстрактного мислення, саморефлексії, визначення особистої позиції, самооцінки, критичного мислення та інші характеристики) і стають універсальною базою підготовки учнів для розв'язання протиріччя між необхідністю постійно по-

повнювати знання й неможливістю постійно утримувати в пам'яті велику кількість інформації [3].

Згідно з Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти до ключових компетентностей належить уміння вчитися, спілкуватися державною, рідною та іноземними мовами, математична й базові компетентності в галузі природознавства й техніки, інформаційно-комунікаційна, соціальна, громадянська, загальнокультурна, підприємницька й здоров'язбережувальна компетентності, а до предметних (галузевих) — комунікативна, літературна, мистецька, міждисциплінарна, естетична, природничо-наукова й математична, проектно-технологічна та інформаційно-комунікаційна, суспільствознавча, історична й здоров'язбережувальна компетентності.

Як зазначається, у загальних критеріях оцінювання навчальних досягнень учнів, компетентнісна освіта зорієнтована на практичні результати, досвід особистої діяльності, вироблення ставлень, що зумовлює принципові зміни в організації навчання, яке стає спрямованим на розвиток конкретних цінностей і життєво необхідних знань і вмінь учнів [4].

Категоріальна база компетентнісного підходу безпосередньо пов'язана з ідеєю цілеспрямованості освітнього процесу на вищий, узагальнений рівень умінь і навичок учнів, які мають в основному соціальну спрямованість, тоді як зміст освіти орієнтований на чотирьохкомпонентну модель (знання, уміння, досвід творчої діяльності й досвід емоційно-ціннісного ставлення) щодо об'єктів і явищ, що вивчаються. Саме цей аспект компетентнісного підходу й спричинює труднощі в його практичній реалізації в шкільній освіті. Визначаються вони, зокрема, як невідповідність вихідного узагальнено-діяльнісного орієнтування компетентнісного підходу й існуючої предметної орієнтації педагогічної практики. Одним із підходів до розв'язання цієї проблеми може стати створення інваріантної основи освітнього й виховного процесу у вигляді універсальних навчальних дій, які, з одного боку, будуть відігравати фундаменталізуючу роль у процесі формування змісту освіти, а з іншого, — узагальнювати й систематизувати вимоги до інтегрованого результату сучасної освіти — ключових компетентностей учнів.

Так, наприклад, формування загальнокультурної компетентності, яка розглядається як здатність учня аналізувати й оцінювати досягнення національної і світової культури, орієнтуватися в культурному й духовному контексті сучасного суспільства, застосовувати методи самовиховання, орієнтовані на загальнолюдські цінності, має забезпечувати відповідний блок універсальних навчальних дій у змісті шкільної освіти — загальнокультурний. Цей блок також сприятиме формуванню громадянської, соціальної, суспільствознавчої, естетичної компетентностей учнів. За реалізацію в навчальному процесі проектно-технологічної, інформаційно-комунікаційної, підприємницької компетентностей відповідатиме технологічний блок універсальних навчальних дій. Розвитку вмінь і досвіду учнів спілкуватися державною, рідною та іноземними мовами, формуванню комунікативної, літературної й соціальної компетентностей сприятиме комунікативний блок. Реалізації низки міждисциплінарних компетентностей учнів і розвитку вмінь вчитися самостійно має посприяти загальнонавчальний блок універсальних навчальних дій.

З огляду на викладене, ми розглядаємо відповідне проектування блоків універсальних навчальних дій як таке, що ґрунтується на принципах: систематизації, фундаменталізації й гуманізації наукових знань у змісті шкільної освіти, діяльнісного спрямування змісту освіти й корисності знань для практичної діяльності людини, пріоритетності методологічних знань, єдності змістової й процесуальної сторін навчання; природо- і вікові відповідності в навчанні.

До основних універсальних блоків віднесено такі:

— *загальнокультурний* — пізнання й досвід діяльності в сфері національної й загальнолюдської культури; духовно-моральні основи життя людини й людства, окремих народів; культурологічні основи побутових, сімейних, соціальних, суспільних явищ і традицій;

— *особистісний* — досвід особистісного самовдосконалення (способи фізичного, духовного й інтелектуального саморозвитку; саморегуляція поведінки; турбота про власне здоров'я; внутрішня екологічна культура); світоглядні якості, ціннісні орієнтири учня, механізми самовизначення в різних ситуаціях;

— *загальнонавчальний* — елементи логічної, методологічної, загальнонавчальної діяльності; цілепокладання, планування, аналіз, рефлексія, самооцінка; прийоми розв'язання навчально-пізнавальних проблем; функціональна грамотність;

— *технологічний* — пошук, аналіз і добір необхідної інформації, її перетворення, збереження й передача; володіння сучасними інформаційними, проектними, дослідницькими та іншими технологіями;

— *комунікативний* — знання мов, способів взаємодії з оточенням; навички роботи в групі, колективі, володіння різними соціальними ролями.

У широкому значенні оволодіння учнями універсальними способами навчальної діяльності свідчить про їхній саморозвиток і самовдосконалення шляхом свідомого й активного освоєння нового соціального досвіду. Характерними особливостями універсальних навчальних дій є, по-перше, їх надпредметний і метапредметний характер; по-друге, спрямованість на забезпечення цілісності загальнокультурного, особистісного та пізнавального розвитку й саморозвитку особистості; по-третє, є основою організації й регуляції навчальної діяльності учня незалежно від її спеціально-предметного змісту, забезпечує поетапне опанування навчального матеріалу і формування психологічних здібностей учнів [5].

Формування універсальних навчальних дій у навчальному процесі має здійснюватися з урахуванням специфіки методології пізнання світу в різних навчальних предметах на предметному, міжпредметному й надпредметному рівнях.

Підхід до суті компетентності як сукупності особистісних якостей дає змогу оцінити ці якості, визначити їх природу й цінність для школяра. З такого трактування компетентності випливає важливий висновок: компетентність передбачає, що учень не завоює окремо знання й вміння, а оволодіває комплексною процедурою, у якій для кожного виділеного напряму присутня відповідна сукупність освітніх компонентів, що мають особистісно-діяльнісний характер. Навчально-пізнавальна діяльність грає істотну роль у розвитку особистості, особливо в шкільний період. Здійснюючи діяльність, яка постійно ускладнюється,

учень включається в нові для себе відносини, формує особистісний досвід, розвиває мотиви, оцінки, відносини, що є основою у формуванні навчальних компетентностей як інтегрованого результату оволодіння способами навчання-пізнання. Нове розуміння результатів освіти визначає необхідність розвитку в навчально-пізнавальній діяльності здатності учнів до самовизначення в діяльності й спілкуванні, здатності мислити, говорити, діяти, які забезпечують успішну самореалізацію.

У зв'язку із зазначеним вище до основних функцій універсальних навчальних дій можна віднести: забезпечення можливостей для здійснення учнем самостійної навчальної діяльності (постановка навчальних цілей, пошук і використання необхідних засобів і способів їх досягнення, контроль, рефлексія та оцінка процесу й результатів діяльності); створення умов для розвитку особистості, її самореалізації на основі готовності до безперервної освіти й сформованості навчальних компетентностей, толерантності в полікультурному суспільстві, соціальної мобільності; формування цілісної картини світу на основі забезпечення успішного оволодіння знаннями й компетентностями з предметних сфер пізнання.

Компетентність як інтегрований результат індивідуальної навчальної діяльності учнів формується на основі оволодіння ними змістовими, процесуальними й мотиваційними компонентами, його рівень виявляється в процесі оцінювання. Під час оцінювання навчальних досягнень учнів мають ураховуватися: характеристики відповіді учня: правильність, логічність, обґрунтованість, цілісність. Аналізується якість знань: повнота — кількість знань, визначених навчальною програмою; глибина — усвідомленість існуючих зв'язків між групами знань; гнучкість — уміння учнів застосовувати здобуті знання в стандартних і нестандартних ситуаціях; знаходити варіативні способи використання знань; уміння комбінувати новий спосіб діяльності з уже відомим; системність — усвідомлення структури знань, їх ієрархії й послідовності, тобто усвідомлення одних знань як базових для інших; міцність — тривалість збереження їх у пам'яті, відтворення у відповідних ситуаціях. Зазначені орієнтири покладено в основу чотирьох рівнів навчальних досягнень учнів: початкового, середнього, достатнього, високого, які співвідносяться з рівнями формування ключових компетентностей учнів.

Компетентнісна освіта зорієнтована на практичні результати, досвід особистої діяльності, вироблення ставлень, що зумовлює принципові зміни в організації навчання, яке стає спрямованим на розвиток конкретних цінностей і життєво необхідних знань, умінь учнів через опанування універсальних способів навчальної діяльності.

Стаття посвячена проблемі реалізації компетентного підходу в обученні через универсализацию учебных действий, которыми овладеет учащиеся для социального становления и профессионально-ориентированной подготовки. Одним из подходов к решению этой проблемы есть создание инвариантной основы образовательного и воспитательного процесса в виде системы универсальных способов учебных действий, которые, с одной стороны, будут играть фундаментализирующую роль в про-

цессе формування змісту освіти, а з другої, — обобщати і систематизувати вимоги до інтегрованого результату сучасної освіти — ключовими компетентностями учнів. До основних універсальних блоків віднесені такі: загальнокультурний, особистісний, загальнонавчальний, технологічний, комунікативний. Характерними особливостями універсальних навчальних дій є: во-первых, їх надпредметний і метапредметний характер; во-вторых, спрямованість на забезпечення цілісності загальнокультурного, особистісного і пізнавального розвитку і саморозвитку учнів; в-третьих, є основою організації і регуляції навчальної діяльності учня і основою формування їх ключових компетентностей.

Ключові слова: компетентнісний підхід, універсальні навчальні дії, способи навчальної діяльності.

The article deals with the implementation of competence-based approach to learning through the universal-

ization of learning activities that pupils must master to the social formation and professionally oriented training. One approach to solving this problem is the creation of an invariant basis of the educational and training process as a system of universal ways of learning activities, that from one side will play a fundamental role in the construction of the education content, and on the other to generalize and systematize the requirements to integrate the results of modern education — key competencies of pupils. To the basic universal blocks such are attributed: general cultural, personality, general educational, technological, communicative. The characteristic features of universal educational actions are firstly, their super subject and meta subject character; secondly, orientation on providing of integrity of generally cultured, personality and cognitive development and intelligent; thirdly, is basis of organization and adjusting of educational activity of student and basis for forming of pupils key competencies.

Keywords: competence-based approach, universal ways of learning activities.

Література

1. Кремень В.Г. Постулати філософсько-освітньої діяльності / В.Г. Кремень // Рідна школа. — 2013. — № 1-2. — С. 3-8.
2. Практикум по дидактике и методикам обучения / А.В. Хуторской. — СПб: Питер, 2004. — 541 с.
3. Савченко О.Я. Ключові компетентності — інноваційний результат шкільної освіти / О.Я. Савченко // Рідна школа. — 2011. — № 8-9. — С. 4-9.
4. Загальні критерії оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти // Біологія і хімія в школі. — 2008. — № 4. — С. 10-13.
5. Федотова А.В. Роль універсальних навчальних дій в системі сучасної загальної освіти // www.zankov.ru/practice/.

ОСНОВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ГУМАНІТАРНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ

Олена БАРАНОВСЬКА,
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник лабораторії дидактики,
Інститут педагогіки НАПН України

УДК 37.013

Статтю присвячено аналізу можливостей фундаменталізації й гуманітаризації навчання в профільній школі в умовах компетентнісного підходу. Аналізується проблема компетентнісно спрямованого навчання в сучасній загальноосвітній школі. Розглядаються загальні підходи до проблеми фундаменталізації змісту освіти в старшій школі. Аналізується поняття «фундаменталізація змісту гуманітарних предметів». У статті розглядається поняття «гуманітарна освіта» як пріоритетний розвиток загальнокультурних компонентів у змісті освіти, спрямованих на формування особистісної зрілості учнів. Доводиться необхідність трансформації змісту освіти в основній школі. Визначаються очікувані результати гуманітарної освіти: самовизначення в оточуючому світі; ціннісні орієнтації; творче

застосування сформованих компетентностей; особистісні якості, позитивна життєва позиція.

Ключові слова: фундаменталізація навчання, гуманітаризація навчання, гуманітарна освіта, компетентнісний підхід, компетентність.

Досвід вітчизняних і зарубіжних фахівців показує, що одним із пріоритетних напрямів розвитку освіти у всьому світі, головних стратегій підвищення її якості є фундаменталізація, яка відображає найважливіші базові знання й уміння, що дають змогу надалі випускнику спиратися на них у здійсненні своєї професійної діяльності. Підвищення рівня фундаментальності освіти зумовлено необхідністю орієнтації на оволодіння глибокими, сутнісними зв'язками між різноманітними процесами навколишнього світу, з розвитком його інтелектуального потенціалу.

В сучасній освіті відбуваються процеси, спрямо-